

NyS

Forfatter:	Lisbeth Falster Jakobsen
Anmeldt værk:	Erik Hansen og Lars Heltoft: <i>Grammatik over det danske sprog</i> . Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2011
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Sprogstudier</i> 41, 2011, s. 133-155
Udgivet af:	NyS i samarbejde med Dansk Sprognævn
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Valens og konstruktioner i GDS

LISBETH FALSTER JAKOBSEN

1. FUNKTIONEL GRAMMATIK

Grammatik over det Danske Sprog, GDS, er en videnskabeligt funderet beskrivelse af det moderne danske sprog på lidt over 1800 sider. Det er ikke så lidt. Men det er godt, for det giver ro til at udfolde materien i mange enkeltheder og varianter. Det er også nødvendigt, når GDS både skal være et teoretisk værk og et deskriptivt værk, som forfatterne siger i forordet (s.11). Jeg er sat til at skrive om behandlingen af valens og konstruktioner, som stort set har at gøre med de frastiske led, de led, der modellerer realiteten. Foruden alle de teoretiske forudsætninger, der omfatter hele første del (s.9-34) drejer det sig om ca. halvdelen af tredje bind (s.1177-1559). Desuden skal jeg se lidt på, hvad en funktionel tilgang vil sige.

Som teoretisk værk vil GDS "give et bud på en sammenhængende og ny beskrivelse af dansk på et funktionelt og i vid udstrækning semantisk grundlag". Det er i en lang række tilfælde en ny tilgang med nye analyser og forslag, som ikke har været set før, og så skal der argumentationsplads til.

En funktionel tilgang vil sige, at interessen ikke blot koncentrerer sig om, hvilke enkeltdele sproget dansk disponerer over, og hvordan de kan bygges sammen til større helheder. Det er sådan set, hvad man forventer af en traditionel grammatik. Men den funktionelle tilgang vil mere: Den standser ikke ved betragtningen af konstruktionerne i al deres skønhed og fuldkommenhed; den ved, at sproget, konstruktionerne er at betragte som et redskab til noget andet, til kommunikation. Til overførsel af information fra et individ til et andet. Til det tjener de sproglige tegn som vehikel, som middel til et mål, som i sidste ende ligger ud over det sproglige.

At nogen skulle være interesseret i at være modtager af information, forudsætter, at den på en eller anden måde er ny for en. Det kan ikke altid være nøjagtigt det samme, der bliver sagt, som der er sagt før. Men

dette forudsætter igen, at der er noget at vælge imellem inden for en given bekendthedsramme. Det er så grundlaget for den paradigmatisk betragtningsmåde af sproget: Hvad kan jeg vælge for at gestalte min information på en effektiv måde ud fra mit formål med at skrive lidt på modtagerens hoved. Der skal være valgmuligheder, både hvad angår ordforrådet og konstruktionerne. Men valgmulighederne skal også gerne være relativt kendte for modtageren, der skal være en fælles sprogkode. Bekendthedsrammerne er de valgmuligheder, der foreligger for en på et bestemt sted i opbygningen af en større konstruktion, det er paradigmerne. Disse paradigmer er relativt konstante inden for den grammatiske del af sproget; det nye i en information ligger i sammenstillingerne af det sproglige materiale.

Der skal således både vælges og sammenstilles for at tilvejebringe en sproglig information; derfor er der to grundudgangspunkter, den parataktiske og den syntaktiske akse, som også en grammatik har at gøre med. Begge er lige uomgængelige, men man må prioritere, hvilket der skal være udgangspunktet. GDS vælger den paradigmatisk akse, der hvor valgmulighederne er placeret. Disse opstilles i paradigmer. Nu er opstilling af paradigmer sin sag. De skal konstituere de valgmuligheder, der er på et velafgrænset sted i en sproglig konstruktion; det vil sige, at der skal være en fast og begribelig ramme, der holder sammen på paradigmet. Den udgør så at sige den overordnede lighed for paradigmet elementer, der så udgør forskellighederne inden for den højere lighed. Afgørende bliver derfor, hvilken lighed grammatikforfatterne ser for det enkelte paradigme. Og hvilken dristighed de tør anlægge over for de traditionelle anskuelser for paradigmedannelse.

De gamle bøjningsparadigmer, bestående af en fast ordstamme + et antal valgendelser, var lette at håndtere; her har man et fast stillads af udtryksformer, typisk stammen i ordet, til at holde sammen på paradigmet. Og så skal der selvfølgelig samtidig være en indholdsmæssig tolkning af paradigmerammen samt af de enkelte led. Semantikken følger naturnødvendigt med grammatisk paradigmer. Der er altid en indholdsramme, som den talende vælger ud fra. Nu kan dansk jo ikke prange med store flotte bøjningsparadigmer; men de, der er, får i GDS en delvis nytolkning. Derudover er GDS innovativ på den måde, at den dels opstiller nye perifrastiske paradigmer ud fra indhold, som man

ikke tidligere har set sammenstillet på den måde, dels at den også opfinder nye paradigmeindhold (se videre afsnit 9).

GDS er således paradigmatiske og meget semantisk i grundopbygningen, men den syntagmatiske akse bliver ingenlunde svigtet. Grammatikken indeholder et kæmpekatalog over mulige konstruktioner, også med bemærkninger om deres anvendelsesmuligheder i retning af mainstream nutidsdansk eller sociolektalt, dialektalt, forældet eller på anden måde afvigende fra standardsproget. Det er så den deskriptive del af grammatikken. Læg mærke til, hvad den ikke er; den er ikke normativ på den måde, at der er anvisninger for, hvad man bør sige eller undgå at sige. Alle konstruktionsmuligheder har interesse og beskrives omhyggeligt.

2. TEORETISK GRAMMATIK OG REFERENCEBOG

Hvis en grammatik også skal være et referenceværk, skal dette regne med et relativt bredt publikum, der ikke nødvendigvis er fagfolk. Det kræver en ikke alt for indforstået fremstilling, og en fremstilling med rigelige eksempler, således at ikke-eksperten ved hjælp af eksemplerne også kan forholde sig mere intuitivt til, hvad der bliver sagt. Hvis grammatikken skal være et teoretisk værk, forventes der noget af begræbernes fundering og argumentationen for påstandene. Forfatterne giver sig lidt i forordet over at skulle skræve over begge grammatikens sigter, men de løser det teoretiske sigte teknisk på den måde, at funderingerne er der, men der er ikke fodnoter og henvisninger til alle mulige teoretiske værker. Der er ved slutningen af de enkelte kapitler nogle mere overordnede henvisninger til hovedinspirationskilderne, og så kan særligt interesserede gå videre derfra og fra den særdeles righoldige samlede bibliografi.

Desuden er der af og til nogle smarte fif i måden at fremstille problemerne på. Ud fra to eksempler: *dette er et forslag som bestyrelsen vedtog i går* og *hvem sidder i det udvalg som vedtog forslaget?* går forfatterne op på det grammatiske metaplan, idet de siger: ”Vi udtrykker os sådan at *et forslag* hhv. *det udvalg* er KORRELAT for relativsætningen. Korrelat + relativsætning udgør et hypotagme med korrelatet som kerne og relativsætningen som adled. På det semantiske plan er der altså en størrelse som er

fælles for over- og relativsætningen. Den kaldes FÆLLESLEDDET og er repræsenteret af korrelatet i oversætningen og kan være repræsenteret af pronominer og adverbier i relativsætningen. Korrelatet er altså fællesleddets syntaktiske udtryk i oversætningen” (s.1515). Det bliver stavet for læseren, hvad korrelat betyder her, hvis han eller hun skulle sidde og tro, at korrelat var noget andet. Det er meget pædagogisk, for det er meget ofte således, at den mindre erfarne læser mener at vide, hvad denne eller hin term dækker over, og således overser, at den nu står for noget andet. Læg også mærke til de to gange *altså*, der appellerer til læserens medtænken.

Andre steder bliver man ligefrem advaret om, at nu kommer der et nyt, og muligvis kontroversielt synspunkt, f.eks. s.1694, der handler om førstepladsen som illokutionær rammemarkering: ”Denne paragraf er argumenterende. Vi vil forfægte det synspunkt at den illokutionære rammefunktion bør betragtes som den primære. Vi vil foreslå, at man i denne funktion ikke taler om fundamentfeltet som en informationsstrukturel position, men som en del af sætningens modalfelt”. - Og en af de få gange, hvor der direkte polemiseres mod en navngiven person, nemlig Poul Diderichsen, sker det ligesom tilsat en højere munterhed. Det drejer sig om definitionen af en bisætning, hvor Diderichsen har problemer både med analyse og begrebsparret hovedsætning-bisætning. Et stykke fremme i gengivelsen af Diderichsen siges der: ”Fremstillingen i EDG §84 fortsætter med *hv*-spørgsmål. Diderichsen siger – ikke helt ventet – at ”*mon* også kan stå efter Spørgeleddet i en afhængig Spørgesætning”:

(Jeg tænker på) Hvem mon der nu kommer i Aften?

”[...] Diderichsen tager ikke stilling til *mon*'s og *hv*-leddets positioner, men der er ingen vej udenom: *mon* opfører sig ganske som konjunktionerne, både ’rytmisk-melodisk (PD) og topologisk (Erik Hansen)...” (s.1568).

Som pædagogisk imødekommenhed er der også af og til læsevejledninger til diagrammerne. GDS er indbydende læsning, uden at der er givet afkald på tankens tyngde på nogen måde. Men der skal flid til at læse det hele, og selve informationsmængden kan selvfølgelig få en til

at tabe orienteringen en gang imellem, selvom struktureringen af stoffet er meget klar.

De kategorimedlemskaber, der arbejdes med, er ikke sat absolut op i 'enten inden for eller uden for kategorien'. Der arbejdes med prototyper og mere atypiske medlemmer af en kategori; dette passer godt til funktionalismens indberegning af kommunikationspartnerne. De har deres forstand til at forstå funktionen af et mindre typisk element i den givne sammenhæng. Der er heller ikke noget krampagtigt forsøg på at dække over afvigende konstruktioner; de karakteriseres som det, de er, nemlig f.eks. defekte former i idiomatiske udtryk. Der er ingen systematiklidelighed, hvor alt skal passe ind.

3. KONSTRUKTIONSMØNSTRE HAR INDHOLD

Et stort credo i den østdanske version af funktionalismen, som forfatterne bekender sig til, er, at selve konstruktionerne har et eget indhold, uanset hvilke leksemer der er fyldt i konstruktionen. Også syntagmers konstruktionsmåder er sproglige tegn. Dette ses overalt i beskrivelserne; ikke mindst interessante er de kombinationer af grammatiske træk, der her beskrives og eventuelt paradigmatiseres ud fra deres regelmæssige forekomster, men hvis indhold tidligere blot har været overladt til sprogbrugernes behagelige intuition. En konsekvens af konstruktionsmåders eget indhold er logisk set, at man kan beskrive konstruktionsmønstre uden belæg. Et eksempel ses s.1369, hvor der tales om forskellen mellem lokal relation og *have*-relation på den måde, at en essentiel relation kan udtrykkes med verbet *at have* alene + objekt: *Roskilde Domkirke har to slanke spir*, medens *at have* + objekt + lokal præposition uden styrelse som prædikat vil give en accidentiel tolkning: ”De er svære at finde en god kontekst til, men de vil passe i en beskrivelse af en udsmykning til en bestemt lejlighed, eller af resultatet af en restaurering: *Roskilde Domkirke har to slanke spir på*”. Man ser, hvordan konstruktionen selv tvinger en til at finde på en eller anden interpretation. Eksemplet skal her også tjene til at vise, hvilken detaljeringsgrad beskrivelsen af alle mulige konstruktionsmønstre har.

Eksempelmaterialet er meget righoldigt. Dels er der først en række mindre og meget enkle, tydeligvis konstruerede eksempler til grund-

belysning af fænomenet (ligesom jeg selv kun bruger i denne fremstilling), dels er der autentiske længere eksempler fra for det meste efter år 1900. Eksemplerne stammer dels fra korpora, dels er de nok selvexcererede eller selvhørte. De fleste er prosaeksempler, men der er også enkelte lyriske eller dramatiske eksempler. Disse længere eksempler, der også kan række ud over en sætning og derved indgår i en større tekstuel sammenhæng, er meget instruktive, hvad angår indholdet af konstruktionerne. Derved understreges den funktionelle fundering i GDS. Eksemplerne stammer fra alle mulige sagområder og uden smålig hensyntagen til de påstande, de indeholder. Mange af eksemplerne er fra aviser, og det giver en person i min aldersklasse stor fornøjelse og déjà-vu-oplevelser at læse, som f.eks. ”- og det er naturligvis ligeså forståeligt, at der findes folk, som mener, at ægte venstrefolks mentalitet ikke er noget at samle på. Inf 10.-11.4.1965 1” (s.1456).

Som sagt er de semantiske analyser i al deres detaljerighed og spidsfindighed et stort skridt fremad i forsøget på at afdække grammatiske mønstre og derved tæmme det indhold, der ellers henregnes under den talendes intuition. Grænsen går der, hvor der er tale om et mønster, der kan genkendes i forskellige enkelttekster. Her bruges termerne ’indeholde’ eller ’betyde’, og der synes ikke at være nogen semantisk forskel i brugen af disse to ord. Hvor grammatikken hører op, er ved spørgsmålet om en ytrings ’mening’, nemlig det ekstra indhold, der kan tillægges en specifik ytring i en specifik situation; det ligger uden for en grammatiks område.

På grund af GDS’s længde og grundighed er det umuligt at omtale alle mulige konstruktionsmønstre, så her koncentrerer jeg mig om den overordnede beskrivelse, som har konsekvens hele vejen igennem. Den viser også konsekvenstænkningen i behandlingen i GDS.

4. VALENSNIVEAU

Grammatikkens egentlige anliggende er jo at redegøre for, hvad der muliggør en forbindelse mellem de enkelte leksikonentiteter, der kan vælges imellem, til større konstruktionsenheder, altså syntagmer. GDS benytter her valens som en grundlæggende beskrivelsesramme for kernen i den frastiske del af sætningsindholdet, dvs. den beskrivende

del, den del, der modellerer et hændelsesforløb. En ordstamme udøver rektion over en eller flere andre ord- eller konstruktionsstørrelser. Dette koncept forudsætter selvsagt et syntagme. Selve rektionskravet kan være forskelligt for ord tilhørende samme ordklasse; især verber har varierende valens, men dog inden for et begrænset antal faste valensmønstre. Valensen omtales i GDS som ”leksikalsk rektion og forstås som dependens eller interdependens mellem et regens der er en ordstamme, og dens styrelse (der kan være af forskellig type)” (s.84). Som det siges her, er det således en forekomstrelation mellem en ordstamme og andre dele i et syntagme: Den styrede del er enten obligatorisk forekommende sammen med regens, eller den er fakultativ og forekommer således kun nogle gange.

Valens findes ved alle ordklassers ordstammer, om ikke andet så i form af nul-valens; men verberne kræver her den største opmærksomhed, eftersom kernen i sætningsopbygningen dannes af verbalet med valensled som en slags skelet. Da valens indeholder forestillinger som fakultativitet, kan et valensmønster ikke være sammenfaldende med de realiserede syntagmer. Valens er virtuelle relationer ved en ordstamme, og hvordan syntagmet bliver realiseret herudfra i det enkelte tilfælde, er en anden sag. Der er således ikke et nødvendigt sammenfald mellem et valensleds værdi og dets realisatsværdi som f.eks. sætningsled; flere af verbets valensled kan ende som forskellige typer sætningsled.

Heraf udspringer så den terminologiske vanskelighed, at man egentlig ikke kan bruge den samme term om et valensled og et sætningsled. I princippet kalder GDS valensleddene for aktanter på udtrykssiden og argumenter på indholdssiden (s.106), A^1 , som så kan nummereres efter det sætningsled, det typisk havner i; f.eks. A^1 som det led, der typisk bliver subjekt, men altså kun typisk. Denne terminologiske skelnen overholdes dog ikke altid, hvilket kan virke noget forvirrende. Men det er vigtigt at kunne springe frem og tilbage mellem et virtuelt og et realiseret niveau for systematikens skyld.

En illustration: Verbet *at afgøre* har et interdependent og altså obligatorisk A^2 der her realiseres som objekt, medens *at præcisere* har et dependent og altså fakultativt A^2 , som i (2) også er realiseret, men ikke behøver at være det (3):

- (1) Cæsar afgjorde sagen
- (2) Cicero præciserede sagen.²
- (3) Cicero præciserede blot, og Cæsar afgjorde så sagen
- (4) Cæsar kom, så og sejrede

I (4) er det første verbum monovalent, de to næste divalente, men her uden realiseret andetled. Enkelthederne for, hvordan valensforhold beregnes for det individuelle verbum, tages der ikke egentlig stilling til i bogen; det er sikkert klogt nok, eftersom det i grunden er et leksikonanliggende og i praksis også kan fremkalde en del stridigheder mellem folk alt efter, hvilke beregningsmåder der vælges. For de store ordklassers vedkommende er grammatikkens opgave at beskrive mønstrene, ikke enkeltindividerne. Men det er tydeligt, at valensen er beregnet ud fra aktivkonstruktioner med det maksimale antal valensled og verbalet i simpleksform.

Foruden forekomstrelationen består en ordstammes valens også af udtryks- og indholdsreaktion. Ordstammen bestemmer udtryksformen, f.eks. kan verberne *at afgøre*, *at præcisere* og *at se* både realisere et rent nominalt og et sætningsformet objekt, medens *at sejre* må nøjes med et middelbart objekt, et såkaldt antiled med en præposition, som er udvalgt af verbet (s. 1183):

- (5) Cæsar sejrede over gallerne

Udtryksreaktionen er for de fleste argumenters vedkommende flerfoldig; et A¹ kan realiseres som subjekt, objekt, frit valensled eller forblive urealiseret, ligesom et subjekt omvendt ikke behøver at være et A¹:

- (6) Cæsar^{A¹}_{Subj} afgjorde sagen³
- (7) Der_{Subj} skulle en Cæsar^{A¹}_{Obj} til for at få styr på gallerne
- (8) Gallerne blev besejret af Cæsar^{A¹}_{frit valensled}
- (9) Der_{Subj} blev sejret over gallerne; det_{Subj} var en væsentlig landvinding

Rektionen af indholdsformen forbliver den samme for et valensled, uanset dets skæbne som realiseret led. *At præcisere* og muligvis også *at afgøre* forudsætter et humant A¹, *at se* og *at sejre* først og fremmest et animalsk første argument (med mulighed for en lettere metaforisk udstrækning), medens *at komme* kan nøjes med noget, som er bevægeligt (også med mulighed for metaforisk berigelse).

Verbets valens koncentrerer GDS om de nominale størrelser, som sædvanligvis ender som subjekter og objekter, og som skal være referentielle størrelser i en tekst (s.112). Men hvad så med f.eks. prædikativer og adverbialer? De har dog traditionelt set altid været anset for sætningsled og burde vel derfor medregnes i valensen. Det er ikke synspunktet her. Faste prædikativer og visse lokale angivelser af retningsgivende indhold henregnes som en del af et sammensat prædikat sammen med verbet, hvis prædikatet tilsammen har enhedstryk; de er altså ikke selvstændige valensled (s.864ff.):

- (10) Cæsar kom til Rubicon
- (11) Cicero var meget veltalende/en stor taler
- (12) Cicero var dreven i retorik
- (13) Kun enkelte senatsmedlemmer var drevne i retorik

Prædikativet/adverbialstørrelsen er nu den egentlige valensbærer; det har den fordel, at de størrelser, som måtte være styret af dem igen, løftes op til samme valensledsniveau som de andre A, som f.eks. *i retorik* (12). Kopulaverbet bærer tempus og telicitet (det er spørgsmålet statisk over for dynamisk proces); i konsekvens heraf er det prædikativet, der indholdsmæssigt styrer subjektet. Samtidig er der den ejendommelighed, set ud fra valenstanken, at der er morfologisk kongruens og rektion mellem subjektet og adjektivprædikatet. Til gengæld er der skåret igennem det synspunkt, at en del af disse prædikativer faktisk har reference, som *Rubicon* i (10) og den typiske sætning fra en kriminalroman *Butleren var morderen*, og derved sådan set egentlig opfylder kravene som selvstændigt valensled for deres vedkommende.

Valensleddene er således nominale led, der havner som subjekt eller objekt i et realiseret. De udgør kernen i en sætning.

Desuden findes der en række andre sætningsled, såsom frie valensled (jf. eksempel 8), frie prædikativer (ikke kombineret med et kopula-verbum), mådesadverbialer og temporale og statiske lokaladverbialer. Disse må vel stadigvæk betragtes som den del af det frastiske indhold, men deres tilhørsforhold er et andet. De betragtes alle ikke som afhængige af verbalet, men af den kernekonstruktion, der er dannet ved hjælp af verbets valens + A (argumenter/aktanter). Et eksempel kunne være (14), hvor det ikke er verbet *at høre*, der styrer muligheden for en durativ tidsangivelse, men konstruktionen med *skud/et skud*. Det inkorporerede *skud* i pluralis muliggør det ateliske hændelsesforløb og derfor kombinationen med *hele dagen*, hvorimod objektet *et skud*, kombineret med durativ tidsangivelse, ville tvinge modtageren til en ret sur-realistisk interpretation:

- (14) De hørte skud hele dagen
 *De hørte et skud hele dagen

Der er her tale om kategorial rektion: ”dependens eller interdependens mellem et regens og en styrelse der begge er syntaktiske kategorier som sådan” (s.4). Meget af det anbringes højere i sætningskonstruktionens lagdeling under de andre overordnede ytringsfunktioner tropisk og neustisk. ”Frie valensled” (8) er som termer for en type sætningsled lidt mærkelige for min smag, men det begrundes med, at de står på grænsen mellem sætningskernens led, ”de er valensled (udtrykker en semantisk rolle), men er frie led i den forstand at de kan stå på de frie adverbialers plads før indholdsfeltet.” (s.1615)

Valensbegrebet indeholder således to former for rektion: en styring af udtrykket og en styring af indholdet. De to sider har hver deres begrebsapparat, og der opstår på den måde en slags dobbeltbogholderi i fremstillingen. Et eksempel er verbet *at sne*. ”Verbalstammen *sne*- styrer et kategorialt meget specielt, indholdsmæssigt tomt subjekt:

- (15) Det sneede” (s.87)

Ja, det gør det normalt, men da sætningskonstruktionen kræver et subjekt, står der her en ledig plads, som for tilfældet kan besættes på an-

den, mindre indholdstom måde end *det*, som jo ikke refererer til noget; det nye subjekt får en hård indholdsstyring fra verbet i retning af, at det skal være en materie, der kan konceptualiseres i små ensartede stykker:

(16) Konfetti sneede fra alle vinduer

I dette bogholderi mellem indhold og udtryk kan man så konstatere et antal valensmønstre på hver side, nemlig hvilke kombinationer der kan indgås mellem A i de to dimensioner udtryk og indhold. Der gøres ikke så meget ud af beskrivelsen af disse valensmønstre (s.107); men det gøres der så meget mere ud af ved de realiserede konstruktionsmønstre.

5. SEMANTISKE ROLLER

På indholdssiden af valensleddene finder vi de indholdsstyringer, der fører til konkrete leksikalske valg som f.eks. (16), men de er mindre interessante i en grammatik, da de i nogen grad er individuelle for det enkelte verbum. Mønstre dannes derimod af de semantiske roller. Det er de forskellige handlingsmæssige instanser, som de enkelte argumenter har i forhold til verbets proces. Det er verbalstammens indhold, der uddeler roller til leddene. Det er principielt vanskeligt at opsætte et antal roller i en grammatisk beskrivelse; dels på grund af spørgsmålet om, hvor tæt ved opfattelsen af den konkrete verdens relationer man vil lægge dem, dels fordi grænsedragningen mellem semantiske enheder næsten altid tillader endnu en findeling, således at antallet af enheder kan vokse til det uoverskuelige, hvis man ikke sætter et stop et sted.

GDS begrænser sig klogeligt til 9 eller 10 roller; de er så ganske vist ret abstrakte, men til gengæld er de udvundet af iagttagelige grammatiske fænomener i konstruktioner. De er derfor udarbejdet ud fra mønstertanken og ikke ud fra enkeltverbernes semantik, og argumenternes roller skal således også kunne bidrage til indholdsbeskrivelsen af de forskellige større konstruktioner, som de indgår i sammen med det givne verbum. Rollelisten er AGENTIV, INAGENTIV, KAUSATIV, INKAUSATIV, HELHED OG DEL, INTERESSENT og de tre stedsroller ALLATIV, LOKATIV og ABLATIV, foruden måske KOMITATIV (s.127). Antallet af mønstre bliver

mere mangfoldige, end f.eks. den hårde modsætning mellem transitive og intransitive verber tillader, men de bevarer tilknytningen til andre grammatiske konstruktioner.

Det er verbalstammen, der bestemmer argumenternes roller, og de forskellige argumenters referenter indtager forskellige roller i forhold til en given procestype og de andre mulige argumenter i valensmønstret. Der fremstår således forskellige rollemønstre for indholdsledene i valensen. Der kan generaliseres over de forskellige argumenttypers rolle; således kan A¹ indtage mange forskellige roller, medens mulighederne aftager for A² og især A³ i en kombination. En rolle følger det enkelte argument igennem en realisationsproces og forbliver konstant, uanset valensleddets skæbne på udtrykssiden i realisationen.

Et eksempel på rollernes tilknytning til andre træk ved konstruktionen kan være følgende: Hvor man traditionelt har haft en større kategori 'transitive verber', hvor subjektets indholdsstørrelse siges på en eller anden måde at indvirke på objektets, får vi her to kategorier af konstruktioner:

(17) De hentede^{Agentiv} checken^{Inagentiv}

(18) De væltede^{Kausativ} vognen^{Inkausativ}

Konstruktionen med KAUSATIV siges at være hårdere grammatikaliseret end den med AGENTIV, ”fordi subjektet altid skal være en klar årsagsbetegnelse [...]. Rollen er altid knyttet til prædikater der er teliske ved at betegne en forandring.” (s. 1273). KAUSATIVkonstruktionen danner et paradigmatisk mønster med en INKAUSATIVkonstruktion:

(19) Han^{Kausativ} smeltede smørret^{Inkausativ}

(20) Smørret^{Inkausativ} smeltede

Det gør andre transitive mønstre ikke (sammenlign med (17) *Checken hentede). Denne mønsterdannelse er i sig selv produktiv, således at nye verber kan lukkes ind i mønstret:

(21) Krisen^{Inkausativ} eskalerede

(22) De^{Kausativ} eskalerede krisen^{Inkausativ}

(22) er nok et lån fra engelsk, men det viser det grammatiske systems stabilitet. Forudsætningen for lån er, at de kan passes ind i allerede givne mønstre, men så går det som regel også ret gnidningsløst. Ud fra eksemplerne (17) til (22) ses, hvordan rollebeskrivelserne nuancerer indholdet i konstruktionerne på en måde, som kategorien 'transitivitet' alene ikke kan.

6. KONSTRUKTIONSNIVEAU

Den tungtvejende del i GDS er ikke den virtuelle valens, men sætningsleddene, som de manifesterer sig i konstruktioner. De udgør en stor del af bind III. Sætningsled består af forskellige underkategorier: positivled, som er subjekter og objekter i nøgen form (her forstået som uden præposition). De er realiserer af de egentlige valensled. Afledt af dem er anti- og medled, som har en del selektionstræk tilfælles med de positive led, men som indledes med præposition, hvilket giver dem en nærhed til adverbialled. De er ikke affødt af en oprindelig valens, men tilhører konstruktionsniveauet alene. Hertil hører også de lokativiske led og de ydre frie valensled (se afsnit 8).

Foruden det dobbelte bogholderi i beskrivelsen af udtryks- og indholdssidens størrelser på valensniveau, får vi et nyt bogholderi, når valensleddenes argumenter og aktanter skal realiseres som sætningsled i konstruktioner. Den danske ledstilling er indrettet således, at der er en nær tilknytning mellem sætningsledsværdi og position i sætnings-skemaet. Dette fører til en vis samtænkning i GDS. Et eksempel er begrundelsen for termen "frit valensled" (se under 4). Denne samtænkning knytter konstruktionerne sammen med den informationsmæssige opbygning af sætningen, der igen i høj grad hænger sammen med positionerne. I GDS's behandling ser vi så demonstrationen af en af grundideerne: at syntaktiske strukturer har både en udtryks- og en indholdsside. Denne syntaktiske indholdsside giver et stort bidrag til en fornuftig opbygning af informationen i en sætning og derved til sprogets grundfunktion: informationsoverførsel mellem individer, hvor hensynet til modtageren må medbetragtes.

Den terminologiske mangfoldighed på grund af de mange bogholderier afhjælpes for læseren af oversigter over forkortelser bag i første bind. Og i tredje bind, der hvor det rigtigt strammer til ved beskrivelsen af konstruktioner og positioner, er der en paralleloversigt over notationen for sætningsledstyper og pladser (ledstilling) (s.1583), som har hver deres termer. Det er meget hjælpsomt.

Man kunne så spørge, om det er nødvendigt med flere niveauer og både udtryks- og indholdsdimension; bliver det ikke for vanskeligt at administrere i fremstillingen så vel som i tanken? Det mener jeg nu ikke. Der findes grammatiske fremstillinger, der slår valensniveauet og det realiserede niveau sammen og lægger betragtninger for begge niveauer ind på størrelserne på det ene niveau. Som f.eks. at subjektet er den handlende instans ved transitive verber. Det er kun rigtigt i begrænset omfang, jf. de ovenfor givne eksempler. I GDS skal man altid lægge mærke til et indføjte ”typisk”; forfatterne undgår absolutte udsagn til fordel for prototyper og atypiske tilfælde. En fladbanket fremstilling er misvisende i mange tilfælde og forfusker det forhold, at der er valgmuligheder og deraf følgende indholdsforskelle forbundet med de enkelte niveauer. Kort sagt, de fladbankede fremstillinger er som helhedsfremstillinger noget ubrugelige, og GDS er netop ude på at give detaljerede beskrivelser af konstruktioner.

Konstruktionerne i GDS tages for deres eget pålydende; de har deres eget udtryk og indhold. Det ytrer sig på to punkter; dels i spørgsmålet om, hvordan en given valensstruktur kan realiseres i en given konstruktion, typisk en sætningskonstruktion. Herunder også, hvad der sker på indholdssiden, når to eller flere verber med hver deres valensled konstrueres i én samlet konstruktion. Dels får nogle størrelser, som tidligere har været lidt upåagtede, et løft, nemlig de størrelser, der konstrueres med præposition, men i øvrigt på mange måder har en nær styringsmæssig relation til subjekt eller objekter. Det er subjektets og objekternes såkaldte med- og antiled (se afsnit 8).

7. FRA VALENSLED TIL SÆTNINGSLED.

Som sagt realiseres et valensmønsters A^1 (argument/aktant) typisk som sætningsleddet subjekt. Dog kun typisk, idet det også kan realiseres på

anden vis. Det er traditionel viden. Nyere tankegang er det derimod, at ikke ethvert subjekt i en konstruktion korresponderer med et valensled; der findes subjekter, der alene tilhører konstruktionen. På denne måde kommer subjektet som kategori i en klasse for sig i forhold til objekterne, der alle har deres oprindelse i valensled.

Det er grundlæggende for GDS, at ”subjektet er nødvendigt i en hvilken som helst fremsættende dansk sætning, og det er i denne forstand sætningskonstituerende” (s.1183). Heraf følger, at nogle størrelser, som ikke altid har været regnet som subjekt, her får denne status. Subjektet står altid enten på subjektspladsen (til højre for finittet) eller på fundamentpladsen i den fremsættende sætning (med lidt afvigelser i ikke-fremsættende sætningsform). Hvis det er et nominalt led, kan det være i bestemt eller ubestemt form; hvis det er et anaforisk eller deiktisk pronomer med kasusbøjning, så i nominativ (med visse afvigelser til oblik form); hvis det har sætnings- eller infinitivsform, så står det kun på fundamentpladsen. Det prototypiske subjekt er det nominale subjekt; resten af de nævnte subjekter anses her for ikke-prototypiske subjekter.

Hertil kommer så andre ikke-prototyper som *der/ her* og det formelle *det*. Ingen af disse typer har et modsvarende valensled. *Det* i (23) er ikke udtryk for noget argument (s.12), men fungerer som subjekt i konstruktion med et verbal; om *at regne* i konsekvens heraf må betragtes som nul-valent for stå hen, jf. bemærkningerne til eksemplerne (15) og (16); nul-valens er i øvrigt en valenstype, som GDS ikke synes at regne med (jf. s.107):

- (23) Det_{Subj} regnede det meste af Cæsars kampagne i Gallien

Derimod har konstruktionerne med *der/ her* godt nok et verbal, som har et A¹ i valensen; dette er blot enten ikke udtrykt (24), eller udtrykt som et andet sætningsled (25) og (26):

- (24) Der_{Subj} blev sejret over gallerne; det_{Subj} var en væsentlig strategisk landvinding
 (25) Der_{Subj} skulle en Cæsar^{A¹}_{Obj} til for at få styr på gallerne/der_{Subj} skulle ham^{A¹}_{Obj} til at få styr på gallerne

(26) Gallerne^{A2}_{Subj} blev besejret af Cæsar^{A1}_{frit valensled}

Nogle læsere sidder måske og undrer sig over (25), men det er en følge af den konsekvente behandling af konstruktionerne i egen ret: A¹-leddet står på objektets plads og skal som anaforisk kasusholdig størrelse altid stå i oblik form som andre anaforiske objekter, ergo er det et objekt.

Der tillægges subjektet mange forskellige egenskaber (s.1196), hvoraf her kun anføres to. Subjektet som her defineret er ”det umarkerede tematiske led, dvs. det led der markerer sammenhæng med konteksten, hvis der ikke er valgt et specifikt andet led som sammenhængsmarkør”. Det er samtidig det led i en kategorisk sætningskonstruktion, som der prædiceres noget om, temaet, og derved bliver det sætningens vigtigste referenceudpeger, som f.eks. i (27):

(27) Gallerne_{Subj} blev besejret af Cæsar, men germanerne_{Subj} gik mere ram forbi.

Der findes en kategorisk og en tetisk sætningskonstruktion; det tetiske udsagn har intet subjektsargument at udsige noget om (jf. (24) og (25)); der er kun rema, hvor et eventuelt valensargument fra A¹ så kommer til at stå (25). En fremsættende sætning kræver samme principielle opbygning for både kategoriske og tetiske sætninger, så subjektspositionen (en af de to mulige) må så fyldes i tetiske sætninger, og det sker typisk med en ikke-valensstørrelse, som kan være indholdstom, *det* (i (23) og (24)), eller være en situerende størrelse, *der* eller *her* (i (24) og (25)). Denne størrelse kaldes så også subjekt. Det er positionen, der definerer værdien subjekt i sætningskonstruktionen, men det har en stor betydning for konstruktionsindholdet, om det er en valensstørrelse eller ikke, der er subjekt.

Ledværdi hænger således nøje sammen med position i sætningen, og position hænger igen sammen med informationsopbygningen. Der er altså informationsmæssig forskel på, om et valensled 1 kommer til at stå i temadelen eller i remadelen af sætningen. Heraf den store smidighed i valg af ledværdi for A¹. Objekternes typiske plads er i remadelen af sætningen; en anden mulighed er fundamentpladsen. Denne plads

angiver generelt sætningens perspektiv (s.68). Her kan stå adskillige forskellige led, heriblandt også subjektet. Hvis subjektet står her, bliver det bærer af to forskellige informationsenheder på en gang: Som subjekt er det sætningens tema, og på fundamentpladsen danner det så tillige sætningens perspektiviske indgang. En størrelse kan godt have flere funktioner på en gang, som er tilført fra forskellige realisationslag i sætningen.

8. MED- OG MODLED (ANTILED)

En god og fyldig omtale får subjektets og det direkte objekts med- og modled. Begge typer er konstrueret med en præposition, og er altså kun et middelbare led med lavere rang end de positive, præpositions-frie led. Dette gør dem selvskevne til remadelen af sætningen. At de betragtes som lavere rangerende eller nedskrevne led kan kun være et levn fra traditionel grammatikskrivning og kan ikke betragtes som en værditilskrivning, for som remaled får de en ret dominerende informationsværdi.

Først subjektets modled eller antiled, som det kaldes:

- (28) Germanerne myldrede over Cæsars nye bro
- (29) Det myldrede med germanere over Cæsars nye bro

Det nedskrevne antisubjekt *med germaner* (29) har samme indholdsrektion og rolle i forhold til verbalet, som subjektet *germanerne* i (28); det har altså stadig 1. valensleds argumentværdi, men informationsværdien er selvsagt en anden, ved at det står i fokUSDelen af sætningen.

Det samme gælder subjektets medled eller konsubjektet:

- (30) Cæsar diskuterer med Cicero

Kun *Cæsar* har ledværdien subjekt, men både *Cæsar* og *Cicero* har værdi af 1. valensleds argument. Læg mærke til, hvad medledsformen gør for *Ciceros* informationsværdi til forskel fra, hvis de to størrelser stod som et parataktisk subjekt:

(31) Cæsar og Cicero diskuterer

Tilsvarende er der mod- og medled til objekterne:

- (32) De byggede imperiets storhed - De byggede på imperiets storhed
- (33) Han forbandt de to bredder af Rhinen – Han forbandt den ene Rhinbred med den anden

Desuden er der specifikatorled til subjekt og objekt; specifikatorledet udfolder en side af den referent, som positivledet specificerer, uden at de kan betragtes som to størrelser tilhørende det samme niveau i forhold til samme handling:

- (34) Cicero væltede med sin bærestol - *Cicero og bærestolen væltede

Med- og modled er en slags hybrider mellem valensled og blotte konstruktionsled. På den ene side har de indholdsselektion fra verbalet, på den anden side ville det være upraktisk at opføre dem som fødte valensled, idet man så ville måtte tillægge de enkelte verbalstammer en dobbeltvalens, samtidig med, at man kan se nogle mønstre på tværs af de enkelte verbers valens og med samme eventuelle indholdsforandring, f.eks. forskel i teliciteten (32) og (35):

- (35) Cicero myrdede på Cæsar⁴ med ord – de sammensvorne myrdede ham med dolke

Lidt refleksion viser, at GDS med konstruktionsanalysen kommer af med en række besværlige led, der traditionelt ville indgå som adverbialled med en semantisk ubestemmelig rolleværdi og en ubestemmelig plads i sætningshierarkiet, til forskel fra de mere håndfaste lokative og temporale led. I forlængelse heraf kan så de konstruktioner indføjes, der ikke har et positivled, men som gør brug af de samme få præpositioner (36) med samme konstruktionsindhold eller er verballøse (37):

- (36) Romerne arbejdede på broen_{Antiobj} hele dagen - *Romerne arbejdede broen hele dagen
- (37) Ud med Cæsar – ind med Brutus

Den semantiske rolle HELHED-DEL som i (34), altså den merologiske relation, skaffer nok også rollerne komitativ og instrumentalis af vejen som selvstændige, grammatisk strukturerede roller; men de kan stadig forstås som underroller til en rolle.

Sætningsled og konstruktionstyper fylder to kapitler og i alt 231 sider (minus infinitivkonstruktioner), og indeholder også sjældne og raffinerede, mundtligt prægede konstruktioner. Siderne er godt givet ud, idet de foruden selve oversigten over mulighederne også lægger et fundament til en tekstgrammatik; beskrivelsen af indholdet af konstruktionerne giver en basis for tolkninger af enkeltrealisaterne, også der, hvor konstruktionens muligheder er presset til det yderste. Det er her, en af mulighederne for sprogfornyelse ligger.

9. ROLLERELATIONER I KONSTRUKTIONER

Det andet kapitel betragter de forskellige leds rollere relationer i forhold til hinanden. Det bliver rollemønstre, f.eks. intransitiv-transitiv, proces-forandring osv.; der er mange forskellige typer, og faktisk kommer vi igennem et større ordforråd for verberne også. Hertil kommer så perifrastiske former som passiv og *få*-konstruktioner med tilhørende nedskrivning og opskrivning af led. Sagen kompliceres her ved, at de verber, der indgår i perifraserne, kommer med hver deres valensmønster, således at enkelte realiserede led ender med at have dobbelte roller. Det bliver især udpræget ved det næste kapitel om infinitivkonstruktioner.

I virkeligheden øges dobbeltbogholderiet med endnu et lag, så det gælder om at holde tungen lige i munden, når verber med hver deres valens kombineres i en konstruktion. Til beskrivelsen heraf indføres der først begreberne indholdssubjekter og indholdsobjekter: ”Et indholdsled er et sætningsled anskuet fra dets betydningsside, det vil sige: et sætningsled fastlagt ud fra sine grammatisk relevante indholdsrestriktioner. I forhold til en given verbalstamme V er et indholdssubjekt et led der opfylder de samme indholdsmæssige styringskrav som gæl-

der når leddet også er et simpelt udtrykssubjekt” ... (s.120). Jeg må formode, at ”simpelt udtrykssubjekt” skal forstås som sammenfaldende med det realiserede A^1 fra et verbums valens, og ditto for indholdsobjekt som A^2 eller A^3 . Det svarer så til de gamle begreber ’logisk subjekt’ og ’logisk objekt’, etc.

Til at holde orden på dobbeltheden indføres så begrebet *koefficient*, lånt fra den danske germanist Gunnar Bech, som skrev, før både valens- og transformationsteorien var opfundet. Udtryksleddet står i det næste med normalskrift, indholdsleddet med fedt. Til illustration:

- (38) Romerne sejrede: $S' = \mathbf{S}'$
- (39) Gallerne blev besejret: $S' = \mathbf{O}''$
- (40) Antonius befalede en soldat at dræbe Cicero: Antonius $S' = \mathbf{S}''$; en soldat $IO' = \mathbf{S}''$; Cicero $O'' = \mathbf{O}''$
- (41) Antonius lod Cicero komme: Antonius $S' = \mathbf{S}''$; Cicero $O' = \mathbf{S}''$

Selve notationsmåden er enkel og let at forstå; men som valensæstet føler jeg et vist ubehag ved, at man relaterer sig til sætningsled og ikke til valensargumenter, for notationen her får en let bismag af transformationsteori, idet vejen lægges om ad et realisationsnært grammatisk niveau, der allerede har tildelt sætningsledsværdier, for at beskrive det endeligt realiserede niveau. Men det er næppe meningen. Denne realisationsnære terminologiske brug kan føre til sløring rundt om i bogen, f.eks. s.1301, hvor objektiv og subjektiv sætningsmodus illustreres ved ”**placering af ubestemt subjekt**”: kategorisk type = objektsposition *en mand kommer ind fra kuldén* og tetisk type = objektsposition *der kommer en mand ind fra kuldén*. Efter GDS’s egen teori kan intet ubestemt subjekt strengt taget placeres i objektsposition, *der kommer en mand ind fra kuldén*; så er det nemlig et objekt. Det er kun et ubestemt A^1 , der kan placeres i objektsposition. Det samme er dog bedre formuleret andre steder, f.eks. s.1202 og s.1302. Det er dog ikke så tragisk, for koefficientsystemet er faktisk meget læservenligt på sin egen, lidt ateoretiske måde.

Det er det, fordi det appellerer til at den menneskelige evne til at tænke paradigmatisk også inden for et realiseret syntagma: Man kan

sagtens se, hvordan leddenes logiske forhold ligger i forhold til de udtryksgrammatiske realisationer, fordi man har den bagvedliggende valens i hovedet samtidig.

10. NYE PARADIGMER.

GDS indeholder i hvert fald to nye og utraditionelle paradigmer. Det ene kombinerer elementer fra flere meget forskellige dele af grammatikken. Det drejer sig om valg af passivform: s-form over for perifrastisk form, kombineret med ubestemt form af A¹ og kombineret med dette leds placering i venstre side som subjekt eller i remadelen som objekt (min formulering). Kombinationerne fører til et toleddet overordnet paradigme med indholdet fortællemodus: Enten er det den talende selv, der fremstiller begivenheden, eller den fremstilles ud fra en anden deiktisk position, som ikke er fortællerens, og som kan løfte sig op til mere principielle anskuelser, der kan nærme sig et næsten generisk indhold: *der taltes keltisk i oldtidens Gallien* (generisk), *der blev talt latin i Gallien* (ved givne lejligheder, som den talende beretter om). Valg i underparadigmerne giver forskellige kombinationsmuligheder med forskellige indholdsnuancer. Det utraditionelle ligger dels i den nye modus, som afviger noget fra gængs opfattelse af modus; dels i sammenstillingen af tilsyneladende grammatisk disparate elementer til et kombinatorisk sammenhængende paradigme, der pga. variationen i kombinationen af de forskellige enkeltelementer producerer varierede indholdsmæssige enkeltrealisater.

Det andet nye paradigme drejer sig om den semantiske modsætning mellem en *sua*-ledstilling og en *sav*-ledstilling og tolkes også som en type modus, hvor *sav* er den neutrale sætningsmodus, medens *sua* kalder på ekstra fortolkning i konteksten. Igen ses vægtningen af indholdet i paradigmet og dets enkeltled; vi er langt fra et morfologisk baseret paradigme.

11. AFSLUTNING

”Grammatikken er tekstlig funderet, dvs. den ekspliciterer de kodede midler til tekstlig sammenbinding. Der er ikke noget der hedder tekst-

lingvistik. Hvis kodning ikke kan påvises, er man ovre i tekstteorien; hvis kodning kan påvises, er man simpelthen inde i grammatikken” (s.34). Sætningsgrænsen er således ikke afgørende for en grammatiks emner; alt, hvad der er kodet, dvs. alt, som der kan konstateres regler for, tilhører grammatikken. GDS er i sin uhyre grundighed i inddragelsen af kolossalt mange konstruktionstyper (langt flere, end jeg har kunnet komme ind på her) og deres indholdsanalyser ikke tekstlingvistik. Men den yder et meget stort bidrag til funderingen af tekstinterpretationer. Som sådan er den et monumentalt værk, ikke blot for grammatikere, men også som et bidrag til den generelle forståelse for det danske sprog og dets egenart.

Lisbeth Falster Jakobsen
Københavns Universitet
E-mail: lfj@hum.ku.dk

NOTER

- 1 Jeg bruger her A som en forkortelse for et valensled med både indholds- og udtrykspotentialer, og ikke blot for et argument, som forkortelsen står for i GDS. Dette er muligvis lidt uberettiget, men jeg kan ikke finde en forkortelse for valensled.
- 2 GDS indeholder meget righoldigt og forskelligartet eksempelmateriale, både selvkonstrueret og excerperet. Jeg har her for det meste valgt egne små eksempler for enkelthedens skyld.
- 3 Notationen med højt- og lavtstillede angivelser er min egen
- 4 Hvis nogle læsere finder ubehag ved konstruktionen *at myrde på*, kan jeg oplyse, at jeg faktisk har hørt den i radioen. Det var muligvis en innovation, men det viser så blot, at selve konstruktionen har et eget indhold, som gør, at man med lethed kan interpretere det.